

**ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΠΗΛΑΙΟ «ΕΙΔΩΛΙΩΝ»
ΠΑΛΙΑΜΠΕΛΩΝ ΒΟΝΙΤΣΑΣ**
(Α.Σ.Μ. ΕΣΕ 7099)**

από τον

ΚΩΣΤΑ ΜΕΡΔΕΝΙΣΙΑΝΟ*

Θέση: Το σπήλαιο «Ειδωλίων» ή «Κουρήτα» ανήκει στην Κοινότητα Παλιάμπελων του Νομού Αιτωλοακαρνανίας. Απέχει 9,5 χιλιόμετρα ανατολικά από τη Βόνιτσα και μόλις 2 χιλιόμετρα ανατολικά από την Κοινότητα Παλιάμπελων. Η είσοδος του σπηλαίου βρίσκεται σε υψόμετρο 95 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας.

Οι γεωγραφικές συντεταγμένες που ορίζουν τη θέση του σπηλαίου υπολογίστηκαν σε 38°, 55', 5" Βόρειο πλάτος και 20°, 58' Ανατολικό μήκος.

Προσπέλαση: Η Κοινότητα «Παλιάμπελα» βρίσκεται ενδιάμεσα του κεντρικού δρόμου Βόνιτσας-Αμφιλοχίας και συγκεκριμένα σε απόσταση 7 χιλιομέτρων από τη Βόνιτσα. Για να φθάσουμε κατόπιν στο σπήλαιο, ακολουθούμε ακόμη 1,5 χιλιόμετρο τον ίδιο κεντρικό δρόμο με κατεύθυνση προς Αμφιλοχία και στη συνέχεια κατευθυνόμαστε βόρεια, όπου μετά 350 μέτρα πορείας συναντάμε ανατολικά την είσοδο του σπηλαίου.

Ιστορικό: Το σπήλαιο επιστημονήθηκε για πρώτη φορά τον Ιούλιο του 1985 από τον Γιώργο Μπελεσιώτη, σκηνοθέτη και υπεύθυνο του Φωτοκινηματογραφικού τμήματος της Ε.Π.Ε.ΑΝ., κατά τη διάρκεια μιας περιόδου του στα βουνά της Ακορνανίας με σκοπό την κινηματογράφηση ελληνικών βιότοπων.

Η ανακάλυψη αυτή του σπηλαίου, αναφέρθηκε αρχικά στο τμήμα Σπηλαιολογικών Ερευνών της Ε.Π.Ε.ΑΝ. και ακολούθησε αλληλογραφία με την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του Υπουργείου Πολιτισμού του υπογράφοντος, τακτικού μέλους της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας.

Στη συνέχεια και ύστερο από την έκδοση σχετικής όδειας από το Υπουργείο Πολιτισμού, (Αρ. 473/30.7.85), διοργανώθηκε αποστολή για την έρευνα και μελέτη του σπηλαίου, που πραγματοποιήθηκε στις 4/8/1985 από τον σπηλαιολόγο Κώστα Μερδενισιάνο και τον κινηματογραφιστή Γιώργο Μπελεσιώτη.

Αμέσως, το σπήλαιο χαρακτηρίστηκε σαν μεγάλης αρχαιολογικής αξίας και τα αποτελέσματα της έρευνας ανακοινώθηκαν με σχετική έκθεση στην Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-

* MERDENISIANOS K. - Ιατρός-Σπηλαιολόγος, Τακτικό Μέλος της Ε.Σ.Ε.

** The "Specula" or "Courita" archaeological cave at Paliambela villege in Vonitsa.

Σπηλαιολογίας, (Αρ. Πρωτ. 748/6.12.85), με σκοπό την προστασία του και τη διενέργεια ανασκαφών από ειδικούς αρχαιολόγους.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ονομασία του σπηλαίου («Ειδωλίων») δόθηκε από τα μέλη της αποστολής με αφορμή την παρατήρηση στο δάπεδο του μεγάλου αριθμού θραυσμάτων αρχαίων πήλινων λατρευτικών αγαλματιδίων που ονομάζονται ειδώλιο.

Περιγραφή: Η είσοδος του σπηλαίου δεν είναι καθόλου εμφανής επειδή σκεπάζεται από μια μεγάλη συκιά. Οι διαστάσεις της εισόδου είναι 5 μέτρα μήκος με 1,5 μέτρο ύψος και διεύθυνση από Βορρό προς Νότο.

Από πληροφορίες ορισμένων κατοίκων της περιοχής φαίνεται ότι η είσοδος, αρχικά, ήταν πολύ μικρότερη, αλλά προφανώς με την αποσάθρωση και την πτώση τμημάτων του πρώτου τμήματος της οροφής διευρύνθηκε στις σημερινές διαστάσεις.

Μετά την είσοδο, ακολουθεί καταπονητική διάβαση κλίσεως περίπου 15° (-27%) που οδηγεί στο μονοδικό θάλαμο του σπηλαίου που έχει μήκος 15 μέτρα και πλάτος από 6 έως 12 μέτρα. Το ύψος της οροφής κυμαίνεται από 1,5 έως 2,5 μέτρα.

Στη ΝΑ άκρη του θαλάμου υπάρχει στενός ανηφορικός διόδρος που στοματά ύστερα από 3,5 μέτρα πορεία ενώ, στη βόρεια πλευρά παρατηρούνται μεγάλοι ογκόλιθοι που προφανώς σχηματίστηκαν ύστερα από αποσάθρωση και κατακρήμνιση τμήματος της οροφής του σπηλαίου. Τέλος, το βόρειο άκρο του θαλάμου δημιουργεί καταπονητική απόληξη η οποία στο άκρο της, στους τοίχους κυρίως, παρουσιάζει υποτυπώδη λιθωματικό διάκοσμο.

Γενικά, το σπήλαιο δεν εμφανίζει ιδιαίτερο σπηλαιολογικό ενδιαφέρον, τουλάχιστον από καρστικής άποψης, επειδή υστερεί τόσο από πλευράς μεγέθους όσο και από πλευράς σπηλαιοδιακόσμου.

Αρχαιολογικές παρατηρήσεις: Φαίνεται πως το σπήλαιο εκρησιμοποιείτο στην αρχαιότητα (πιθανόν στους ελληνιστικούς χρόνους) σαν λατρευτικός χώρος, επειδή σε όλη την επιφάνεια του δαπέδου του παρατηρήθηκαν διάσπαρτα πήλινα θραύσματα ειδωλίων.

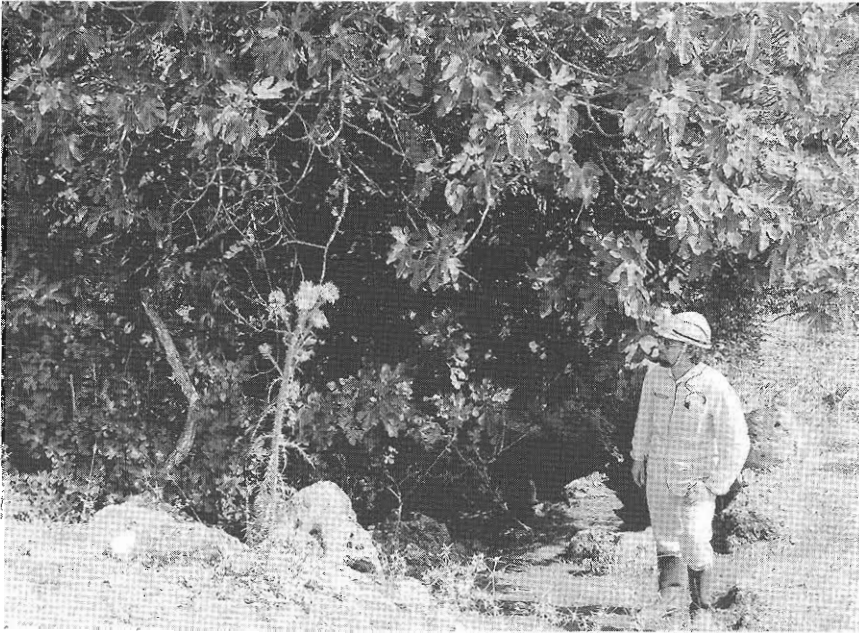
Από τα επιφανειακά αυτά ευρήματα αναφέρονται τα χαρακτηριστικότερα που φωτογραφήθηκαν ακριβώς στη θέση που βρέθηκαν:

- 1) Τμήμα κεφαλής γυναικείου ειδωλίου, διαστάσεων 5x6 εκατοστών.
- 2) Τμήμα ειδωλίου που παρουσιάζει το κάτω μισό γυναικείου χιτώνα, διαστάσεων 7x4 εκατοστών.
- 3) Ειδώλιο που παρουσιάζει ανθρώπινη καθιστή μορφή, χωρίς κεφάλι διαστάσεων 7x3 εκατοστών.
- 4) Τμήμα ειδωλίου που εμφανίζει γυναίκα με μακρύ χιτώνα, διαστάσεων 3 x 6 εκατοστών.
- 5) Αρκετός αριθμός χειροποίητων ειδωλίων σε σχήμα σταυρού (εμφανίζουν πιθανόν ανθρώπους με απλωμένα χέρια), διαστάσεων περίπου 7x4 εκατοστών.

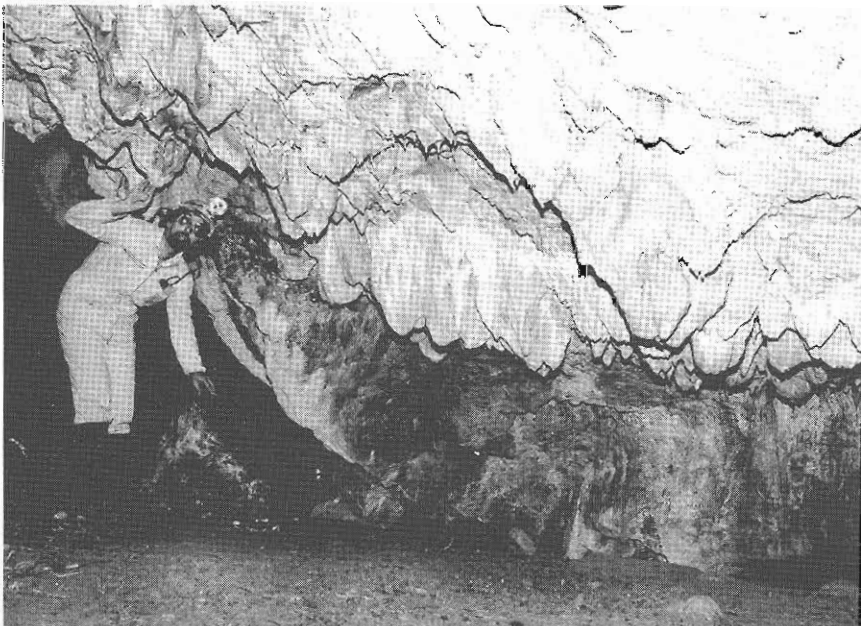
Επίσης, παρατηρήθηκαν αρκετά όστρακα (θραύσματα πήλινων αγγείων), χωρίς διακόσμηση, καθώς και εμφανή ίχνη στάχτης τόσο στο έδαφος όσο και πάνω στα ειδώλια.

Πρέπει να σημειωθεί, εκτός των άλλων, ότι το έδαφος του σπηλαίου αποτελείται κυρίως από μαλακό χώμα και διάφορα άλλα φερτά υλικά που εισχώρησαν από την επικλινή είσοδο μαζί με τα νερά της βροχής και προφανώς κάλυψαν το αρχαιολογικό υλικό.

Απ' ό,τι φαίνεται, στο σπήλαιο δεν έχουν γίνει μέχρι σήμερα ανασκαφές από αρχαιοκάπηλους, εκτός από περιορισμένης έκτασης επιφανειακές αναταράξεις από τυχαίους επισκέπτες.

Εικ. 1: Η είσοδος του σπηλαιού των "Ειδωλίων", σχεδόν οπόλυτα κρυμμένη από την πυκνή φυλλωσιά μιας μεγάλης ουκιάς, καθιστά αδύνατο τον εντοπισμό της σπηλιάς χωρίς οδηγό. (φωτ. Κ. Μερδενισιάνας).

Εικ. 2: Στο εσωτερικό του σπηλαιού ο σταλακτιπικός διάκοσμος είναι πολύ φτωχός. Διακρίνονται μόνο φθαρμένοι παραπετασματοειδούς μορφής σταλακτίτες στο στάδιο της γήρυνσης, ενώ το δάπεδο εμφανίζεται προσκαμμένο με φερτά υλικά που προφανώς κάλυψαν τα αρχαιολογικά υλικά. (φωτ. Κ. Μερδενισιάνας).

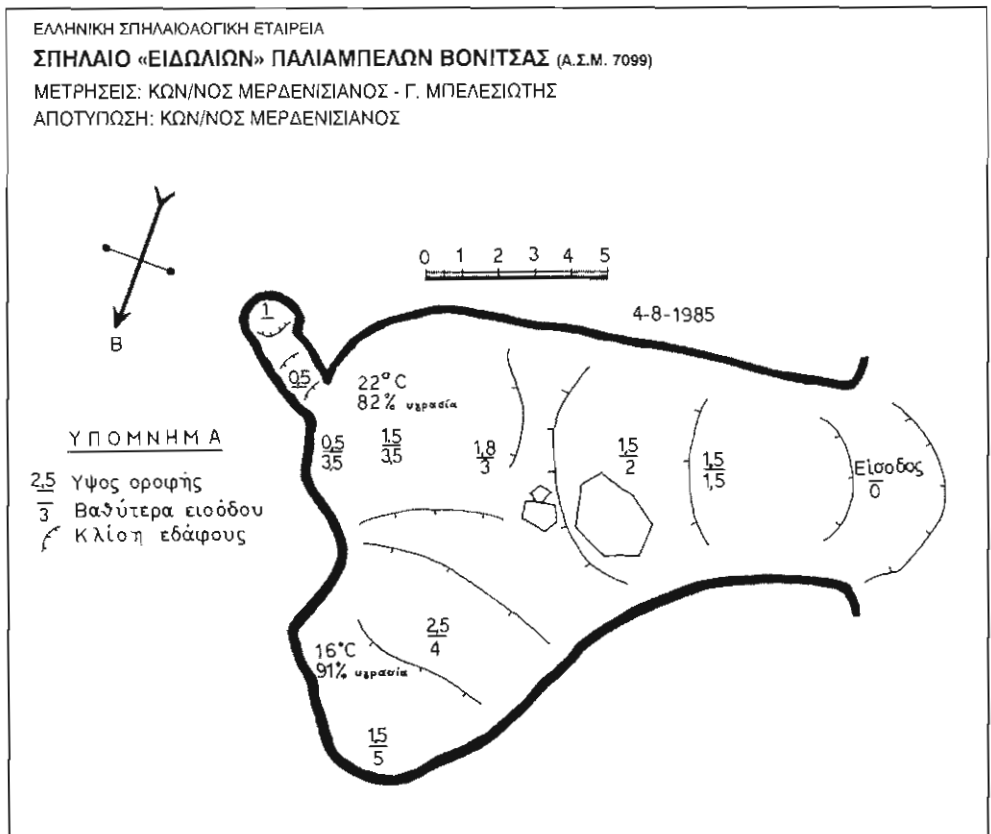
Αυτό ίσως οφείλεται στο ότι η είσοδος του ήταν παλαιότερα επικωμένη και ελάχιστα εμφανής, αλλά πιθανόν και λόγω του μικρού ενδιαφέροντος που προκαλούσαν στους χωρικούς τα μικρά επιφανειακά θραύσματα των πύλινων ειδωλίων.

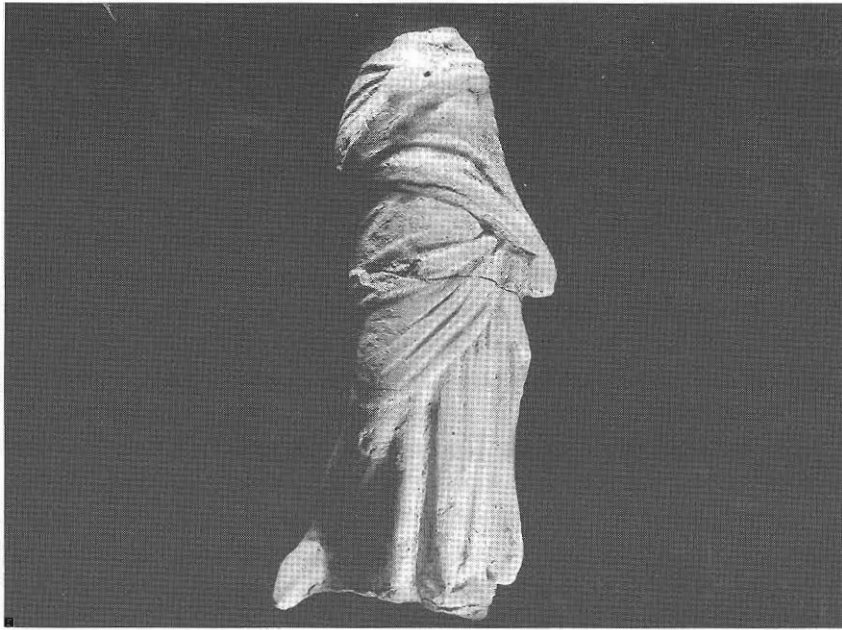
Κλιματολογικά Στοιχεία: Ύστερα από λεπτομερείς μετρήσεις καταγράφηκαν οι πιο κάτω κλιματολογικές παρατηρήσεις:

- 1) Στο τέλος του πρώτου θαλάμου, σε απόσταση 14 μέτρων από την είσοδο και σε βάθος 3,5 μέτρων από το επίπεδο της εισόδου, την 4/8/1985 και ώρα 15, 30', βρέθηκε ότι η θερμοκρασία ήταν 22°C, ενώ η σχετική υγρασία 82%.
- 2) Αντίστοιχα, στη βόρεια (αριστερή) προέκταση του ίδιου θαλάμου, σε απόσταση 15 μέτρων από την είσοδο και σε βάθος 5 μέτρων από το επίπεδο της εισόδου, την ίδια μέρα και ώρα, βρέθηκε ότι η θερμοκρασία ήταν 16°C, ενώ η σχετική υγρασία 91%.
- 3) Σε κανένα τμήμα του σπηλαίου δεν παρατηρήθηκε κίνηση αερίων μαζών, ικανή να μετρηθεί τουλάχιστον με τις συνήθεις κλασικές μεθόδους.

Βιοσπηλαιολογικές παρατηρήσεις: Χωρίς να έχει πραγματοποιηθεί ειδική βιοσπηλαιολογική έρευνα, παρατηρήθηκαν τα εξής:

- 1) Το σπήλαιο κατοικείται από πολλές νυχτερίδες και δολιχόποδα, πιθανόν τρωγλόβια.
- 2) Σε απόσταση 3-4 μέτρων από την είσοδο του σπηλαίου, στη νότια πλευρά, μέσα σε μια

Εικ. 3: Πήλινο ειδώλιο, ύψους 13cm, που εμφανίζει ακέφαλη μορφή, πιθανόν γυναικεία, ενδεδυμένη με χιτώνα. Στο σπήλαιο Παλιαμπέλων, μετά τις αρχαιολογικές ανασκαφές του ΥΠ.Π.Ο., βρέθηκαν πληθώρα πήλινων ειδωλίων, αγγεία, λυχνάρια και ανάγλυφα πλακίδια που πιστοποιούν τη χρήση του σπηλαίου σαν ιερού χώρου λατρείας των Νυμφών.

εσοχή, βρέθηκε να ζει μια χελώνα (*Testudo Graeca*) πολύ μεγάλης ηλικίας. (Όπως είναι γνωστό η χελώνα μπορεί να ζήσει μέχρι και 180-200 χρόνια). Αντίστοιχα, στο βαθύτερο τμήμα του σπηλαίου, στο ΒΑ άκρο του, πάλι σε μια εσοχή του τοίχου, βρέθηκε ένα άδειο κέλυφος χελώνας, σαθρό από το πέρασμα του χρόνου και με τις κεράτινες φολίδες αποκολλημένες. Το κέλυφος αυτό είχε μέσα δυο αβγά μεγέθους 3 x 4 εκατοστών, από τα οποία το ένα ανέπαφο ενώ το άλλο σπασμένο. Η εξέταση που έγινε στο ανέπαφο αβγό με διαφανοσκόπηση έδειξε ότι περιείχε ένα σχεδόν διαυγές υγρό.

3) Παρατηρήθηκαν πολλά ριζώματα (παράριζα και ριζικά τριχίδια), που εξείχαν από το δάπεδο και την οροφή του σπηλαίου και ορισμένα αναρριχόνταν κυρίως στη βόρεια πλευρά του τοίχου του (Σημειώνεται πως έξω και πάνω από την είσοδο του σπηλαίου υπάρχουν τεράστια συκιά). Σε ορισμένα σημεία που τα άκρα των ριζωμάτων παρουσίαζαν κολόβωμα-σπάσιμο, γύρω απ' αυτό είχαν δημιουργηθεί κατάλευκες βλαστικές αποφύσεις βελονωτού σχήματος, που για πρώτη φορά παρατηρήθηκαν σε ελληνικό σπήλαιο.

Όλες οι πιο πάνω βιολογικές έρευνες φωτογραφήθηκαν και κινηματογραφήθηκαν σχολαστικό.

Διαστάσεις: Το σπήλαιο εκτείνεται από ΝΔ προς ΒΑ και έχει συνολικό μήκος διαδρομών 26 περίπου μέτρα.

Το μεγαλύτερο βάθος του σε σχέση με το επίπεδο της εισόδου του, είναι 5 μέτρα, ενώ γενικά καταλαμβάνει έκταση περίπου 140 τετραγ. μέτρα.

Σημείωση: Παραθέτουμε πιο κάτω περίληψη με τα νεότερα στοιχεία που προέκυψαν, ύστερα από την ανασκαφή του σπηλαίου από την Εφορεία Παλαιανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας του ΥΠ.Π.Ο. Τα στοιχεία αυτά είχε την ευγενή καλοσύνη να μας τα παραχωρήσει η ανασκαφέας του σπηλαίου, αρχαιολόγος κ. Ευαγγελία-Μιράντα Χατζιώτη.

Το σπήλαιο των Παλιάμπελων ανασκάφηκε από την Εφορεία Παλαιανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας από το 1993 έως το 1995, ενώ μερικές ολιγοήμερες εργασίες έγιναν το 1986, 1987 και 1989. Η έρευνα που διήρκεσε συνολικά 4 μήνες έδειξε ότι η επάνω αίθουσα χρησιμοποιήθηκε περιστασιακά και για μικρό χρονικό διάστημα – ελάχιστη κεραμική, απουσία λίθινων εργαλείων – κατά τη Νεότερη Νεολιθική ΙΙ περίοδο και κατά την Πρώιμη εποχή του Χαλκού, ενώ από τα τέλη του 6ου/αρχές 5ου και μέχρι τον προχωρημένο 2ο π.Χ. αι. λειτουργήσαν σαν ιερός χώρος λατρείας των Νυμφών, όπως δείχνουν χαρακτηριστικά για τις θεότητες αυτές πήλινα αναθήματα, κυρίως συμπλέγματα κυκλικού χορού γύρω από αυλητή, ανάγλυφα που εικονίζουν Νύμφες με Πάνα ή Ερμή κ.α.. Τα αγγεία και λυχνάρια, καθώς και τα εικονιστικά αφιερώματα αποτελούμενα από ειδώλια, πραιομές και ανάγλυφα πλακίδια που βρέθηκαν στο σπήλαιο, συγκροτούν ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον σύνολο για τη μελέτη της διαδεδομένης σε όλη την αρχαία Ελλάδα λαϊκής λατρείας των Νυμφών. Τα συγκεκριμένο ιερό βρισκόταν στην περιοχή του αρχαίου Θυρρείου, σημαντικής ακαρνανικής πόλης και πρωτεύουσας των Ακαρνάνων από το 167 π.Χ. και εξής.

Η έρευνα του σπηλαίου θα θεωρηθεί ολοκληρωμένη μετά την αφαίρεση της επίκωσης της κάτω αίθουσας, που αν και δεν φαίνεται να αποτελούσε χώρο άσκησης λατρευτικών τελετουργιών, περιέχει όμως αρκετό αρχαιολογικό υλικό, προερχόμενο από την επάνω αίθουσα, το οποίο ενδεχόμενα να συμβόλει στην ολοκλήρωση της εικόνας για τη συγκεκριμένη λατρεία.

SUMMARY

The cave of «Specula» or «Courita» is situated near the village of «Paliambela» in the area of Vonitsa in the region of Aetoloacania.

Even if it is of a small length (of a 26-metre total length of corridors and of a 140-square metre surface) and almost without any stalactites decoration, it is of a considerable archaeological interest.

It was explored and mapped by EPEAN's Speleological Researches Department in August 1985 in conjunction with the Hellenic Speleological Society. The value of the cave was ascertained for the first time and the Ministry of Culture was requested that excavation be carried out for rescuing its findings in the context of this mission.

So, in 1993, the Paleoanthropology-Speleology Service of the Ministry of Culture organised systematic excavation researches headed by archaeologist Mrs Evangelia-Miranda Chadzioti that brought a large number of, mainly, earthen specula to light.

According to these researches, the cave was used during the Early Neolithic II Period and the Early Bronze Age, operating as a consecrated place of Nymph's worship from late 6th/early 5th Centuries BC until the 2nd Century AD.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- DELAMARE DEBOUTTEVILLE C (1971): *La vie dans les grottes* (Paris).
- ΔΕΛΗΓΩΡΓΗ Χ. (1980): Η σπηλιά, ναός του θεού Πάνα. Σπηλιές της περιοχής της Αττικής αφιερωμένες στη λατρεία του θεού Πάνα. («Δελτίο Ε.Σ.Ε.» τόμ. XVII, τεύχ. 1, σελ. 113-176).
- ΔΕΛΗΓΩΡΓΗ Χ. (1998): Αναφορές στα λατρευτικά σπήλαια του θεού Πάνα στην Αττική μέσα από το αρχείο του Α. Μάρκοβιτς. (*Acta Anthropologica* No 2. Ανθρωπολογικό Μουσείο Πατρ. Αθηνών, σελ. 109-111).
- HIGGINS R.A. (1967): *Greek Terracottas* (London).
- ΙΩΑΝΝΟΥ Ι. (1963): Σπήλαιο και πελεκημένες πέτρες στη Νάξο. (Περιοδ. «Ελλάδα», τεύχ. 2, Μάιος 63, σελ. 12-15).
- ΙΩΑΝΝΟΥ Ι. (1963): Προϊστορική τέχνη σε όλο τον κόσμο (Περιοδ. «Περηνγητική», τεύχ. 57, Σεπτ. 63, σελ. 36-41).
- ΙΩΑΝΝΟΥ Ι. (1964): Σπήλαια Αττικής. (Νυμφολίπτου Βάρης, Πανός Πάρνηθας, Ειδώλεια Πανός). (Περιοδ. «Περηνγητική», τεύχ. 63, Μαρτ. 64, σελ. 36-41).
- ΜΕΡΔΕΝΙΣΙΑΝΟΣ Κ. (1971): *Στοιχεία Σπηλαιολογίας* (Αθήνα).
- MOLLARD J. - BESQUES (1963): *Le Terres Cuites Grecques* (Paris).
- ΟΡΦΑΝΙΔΗ Λ. (1998): Νεολιθικά ειδώλια από ελληνικά σπήλαια. Το περιβάλλον και η τέχνη. (Αρχαιολ. Δελτίο Αρ. 68 «Άνθρωπος και Σπηλαιοπεριβάλλον». ΥΠ.ΠΟ. Αθήνα).
- ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ Α. - ΙΩΑΝΝΟΥ Ι. (1962): Το σπήλαιον Καλορίτσας Α.Σ.Μ. 1395. («Δελτίο Ε.Σ.Ε.» τόμ. VI, τεύχ. 7-8, σελ. 43-49).
- ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ Α. (1978): Η πρώτη γλυπτική εξέλιξη στην Ελλάδα. («Δελτίο Ε.Σ.Ε.», τόμ. XV, τεύχ. 1, σελ. 112-126).
- ΠΛΑΤΑΚΗΣ Ε. (1965): Το Ιδαίον Άντρον. (Έκδοση Ανταίος, Ηράκλειο Κρήτης).
- ΠΛΑΤΩΝ Ν. (1971): Ιστορικά σπήλαια της αρχαιότητας. Σπήλαιο Πανός και Νυμφών. (Δελτ. Ελλήνων Φιλολόγων. τόμ. 23, τεύχ. 43-45, σελ. 205-6).
- FAURE P. (1996): Ιερό σπήλαιο της Κρήτης (Ηράκλειο, Κρήτη).
- FREUD S. (1978): Τοτέμ και ταμπού. (Αθήνα).
- ΧΑΤΖΙΩΤΗ Ε. Μ. (1995): Η σπηλιά της Δράκαινας. Πρόσφατη έρευνα στον Πόρο Κεφαλληνίας. 1992-93. (Αρχαιολογικά Ανάλεκτα XXII). Αθήνα.
- ΧΑΤΖΙΩΤΗ Ε. Μ. (1996): Λατρευτικό σπήλαιο στην περιοχή Παλισμπέλων Βόνιτσας. (Α΄ Αρχαιολογική Σύνοδος για το έργο της Νότιας και Δυτικής Ελλάδας. 9-12/6/1996 Πάτρα). Υπό έκδοση.
- ΧΑΤΖΙΩΤΗ Ε. Μ. (1997): Σπηλιά της Δράκαινας Πόρου Κεφαλληνίας: Στοιχεία για τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο και για τη λαϊκή λατρεία στους ιστορικούς χρόνους. (ΣΤ΄ Διεθνές Πανίστιο Συνέδριο. 23-27/9/97. Ζάκυνθος). Υπό έκδοση.
- ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗΣ Γ. (1973): Η ανθρωπόμορφη ειδωλοπλαστική της Νεολιθικής Θεσσαλίας (Βόλος).